

## СУБ'ЄКТ ДОБРОВОЛЬНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОГО ЗБИТКУ АБО УСУНЕННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ШКОДИ ЗА КК УКРАЇНИ

**Бурбела Юрій Сергійович - здобувач кафедри кримінального права  
Національної академії внутрішніх справ**

---

*Articolul se axează pe problemele actuale referitoare la subiectul compensării voluntare a daunelor sau eliminarea daunelor cauzate conform Codului Penal al Ucrainei. Au fost dezvăluite caracteristicile compensării voluntare a daunelor pricinuite sau eliminarea pagubelor provocate de alți subiecți, cu excepția celor vinovați. Au fost formulate recomandări, bazate pe dovezi științifice, pentru integrarea acestui fapt atunci când sunt determinate dimensiunea sau limitele promovării dreptului penal.*

*Cuvinte cheie: prejudicii, daune, despăgubire, compensare pentru daunele sau eliminarea prejudiciilor cauzate, victimă.*

*В статье исследованы актуальные проблемы, касающиеся субъекта добровольного возмещения нанесенного ущерба или устранения причиненного вреда по УК Украины. Раскрыты особенности добровольного возмещения нанесенного ущерба или устранения причиненного вреда другими, кроме виновного, субъектами. Сформулированы научно-обоснованные рекомендации по учету этого факта при определении границ или размера уголовно-правового поощрения.*

*Ключевые слова: нанесенный ущерб, причиненный вред, реституция, возмещение причиненного ущерба или устранение причиненного вреда, потерпевший.*

*The article is devoted to the actual problems of the subject of voluntary compensation for the damage or elimination of the harm caused to the Criminal Code of Ukraine. The peculiarities of voluntary compensation for the damage caused or the elimination of the harm caused to other subjects, except the perpetrator, are revealed. Scientific-substantiated recommendations for taking this fact into account in determining the limits or size of criminal legal incentives are formulated.*

*Key words: voluntarily, harm caused, damage, restitution, compensation for the damage or elimination of the harm caused, the victim.*

**Постановка проблеми.** Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. У розбудові правової держави вагоме місце відводиться забезпеченню прав і свобод осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень. Протягом кримінального провадження потерпілий має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку,

передбаченому законом (п. 10 ч. 3 ст. 56 КПК України). Тому одним з головних завдань, що покладається на правоохоронні органи, є забезпечення відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями.

Важливе значення для здійснення добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди має встановлення суб'єкта таких дій. Це є необхідною умовою за-

стосування відповідних кримінально-правових норм.

**Стан розробленості наукової проблеми.**

Попри те, що окремі питання кримінально-правового регулювання добровільного відшкодування завданих злочином збитків або усунення заподіяної шкоди здійснювала ціла низка науковців (П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, А. М. Бойко, М. Є. Григор'єва, В. К. Грищук, І. А. Вартилицька, А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, О. О. Житний, Т. І. Іванюк, В. А. Клименко, М. Й. Коржанський, Л. Л. Кругликов, Н. Ф. Кузнецова, П. С. Матишевський, А. С. Міхлін, М. І. Мельник, О. М. Миколенко, В. О. Навроцький, Р. А. Сабітов, А. В. Савченко, В. В. Сташис, В. І. Тютюгін, Г. О. Усатий, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, С. Д. Шапченко, С. С. Яценко та ін.) залишилося чимало невирішених проблемних питань, які ускладнюють застосування цих заохочувальних кримінально-правових норм.

До таких проблем слід віднести дискусійні питання, що стосуються суб'єкта добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди за КК України. Нині у КК України чітко не визначено, що право на відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, окрім особи, яка вчинила злочин, мають інші суб'єкти. Немає однозначної відповіді і на питання про те у яких випадках та за яких умов такі особи можуть надавати допомогу у здійсненні таких компенсаційних дій і саме головне – відсутні рекомендації з приводу того як враховувати такі факти у результаті застосування відповідних заохочувальних кримінально-правових норм.

Відтак, **метою статті** є дослідження актуальних проблем, що стосуються суб'єкта добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди за КК України.

**Виклад основного матеріалу.** Якщо буквально тлумачити кримінально-правові норми, що стосуються добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, то можна зробити висновок, що такі позитивні післязлочинні дії можуть бути вчиненні в одних випадках лише особою, яка вчинила злочин (ст. 45, 46 КК України), а в інших (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України) – будь-яким

суб'єктом. Конкретні вказівки з цього приводу у кримінальному законодавстві відсутні.

У теорії кримінального права це питання також вирішується неоднозначно.

Існує думка про те, що такі позитивні післязлочинні дії може вчинити лише особа, яка скоїла злочин. Характеризуючи дієве каяття її висловлював Р. А. Сабітов. Вчений зазначає, що відшкодування шкоди має бути здійснене своїми силами або своїми засобами, в іншому випадку воно не буде мати кримінально-правового значення. Хоча в подальшому вчений допускає можливість вчинення таких дій і за допомогою інших осіб [1, с. 16].

Прихильником такої позиції є і М. Є. Григор'єва, яка з цього приводу зауважує, що відшкодування збитків припускає особисту участь особи, яка вчинила злочин, у відновленні того блага, яке було порушено. Особиста участь особи означає, що визначена і необхідна за законом суспільно корисна діяльність, що визначає дійове каяття, повинна мати місце тільки з боку особи, яка вчинила злочин. Якщо ж винна особа доручає виконання необхідних дій сторонній особі, а сама при цьому не діє або сприяє їй нікчемно мало, при можливості більш активнішої діяльності, то вона не відповідає ознакам суб'єкта дійового каяття. Відшкодування збитків необхідно здійснювати тільки особам, які мають всі ознаки суб'єкта злочину. Хоча сама ж дослідниця називає і виключення з цього правила [2, с. 163-164].

Дійсно відшкодовувати завданий збиток або усувати заподіяну шкоду першочергово має особа, яка вчинила злочин. Це обумовлене певними обставинами, до яких можна віднести насамперед: 1) цей суб'єкт завдає потерпілому збиток або заподіює певну шкоду; 2) відносно нього буде застосоване кримінально-правове заохочення (пом'якшення покарання під час його призначення, звільнення від кримінальної відповідальності; 3) такі позитивні післязлочинні дії певною мірою свідчать про виправлення особи або принаймні про її рух в цьому напрямку.

Водночас певні позитивні післязлочинні дії у вигляді добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди може здійснити виключно особа, яка вчини-

ла злочин. Як слушно зауважує Ю. В. Баулін у звільненні від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України відшкодування збитків чи усунення шкоди не можуть зробити інші особи у тих випадках, коли усунення шкоди пов'язано з його особистістю (наприклад, публічне принесення ним вибачення потерпілому за заподіяну шкоду) [3, с. 393].

Більшість вчених розширено тлумачать положення про суб'єкта добровільного відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди поширюючи його як на особу, яка вчинила злочин, так і інших осіб.

На думку О. О. Дудорова не перешкоджає звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та обставина, що фактично відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди здійснив не той, хто вчинив злочин (не має значення — власними силами або за допомогою своїх коштів), а інші особи, скажімо, його близькі родичі [4, с. 141].

Ю. В. Баулін, характеризуючи підстави цього виду звільнення від кримінальної відповідальності, зазначає, що відшкодування збитків або усунення шкоди може бути здійснене не лише винним, але й іншими особами (наприклад, батьками неповнолітнього, родичами, близькими та ін.) [3, с. 389; 5, с. 180-181].

Аналогічне тлумачення знаходимо і в абз. 6 п. 3 ППВС України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» № 12 від 23 груд. 2005 р. зазначено, що повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди може бути зроблене винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами [6].

В. І. Тютюгін розкриваючи добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України) стверджує, що воно може бути здійснене винним або іншими особами [5, с. 255-256].

Я. Клименко вважає, що згідно з чинним кримінальним законодавством добровільно відшкодувати шкоду, заподіяну злочином, безперечно, можуть підозрюваний, обвинувачений, підсудний, оскільки вони, будучи суб'єктами охоронних правовідносин, поро-

джених злочином, від факту добровільного відшкодування шкоди, набувають певні правові інтереси. До кола зазначених суб'єктів належать також цивільний відповідач, хоча він і не є передбачуваним суб'єктом охоронного кримінально-правового відношення. Крім того, названим особам можуть надати допомогу в добровільному відшкодуванні шкоди їх родичі, друзі, спонсори тощо [7, с. 83].

Існують випадки, коли право на відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди необхідно надати іншим суб'єктам, оскільки з об'єктивних причин особа, яка вчинила злочин, не може це зробити взагалі або принаймні самотійно.

О. О. Дудоров до таких випадків відносить неможливість особи, яка вчинила злочин, усунути негативні наслідки злочину через хворобу або брак коштів [4, с. 141], Ю. В. Баулін — відсутність власних засобів в особі, яка вчинила злочин, перебування її під арештом тощо [3, с. 389; 5, с. 180-181], М. Є. Григор'єва — хворобу або арешт особи, яка вчинила злочин [2, с. 163-164].

На думку Я. Клименка запровадження положення про те, що добровільне відшкодування шкоди, заподіяної злочином, можуть здійснити інші особи сприятиме ефективному відшкодуванню шкоди, адже в деяких випадках здійснення цього безпосередньо самим підозрюваним, обвинуваченим чи підсудним може бути утруднено (наприклад, відсутністю самотійного заробітку, обранням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою тощо). Доцільність надання права добровільного відшкодування іншими особами обумовлюється ще й тим, що у разі вчинення злочину неповнолітнім майнову відповідальність за його дії несуть батьки (усиновителі) або опікуни, крім випадків, коли неповнолітній має майно чи заробіток, що нині з погіршенням соціально-економічного рівня життя трапляється дуже рідко [7, с. 83].

Таким чином, відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди може бути здійснене іншими суб'єктами у таких випадках: 1) особа, яка завдала збитки або заподіяла шкоду захворіла на хворобу, яка перешкоджає їй здійснити відповідні позитивні

післязлочинні дії; 2) у особи, яка завдала збитки або заподіяла шкоду, немає або невиспачає коштів на відповідну компенсацію суспільно небезпечних наслідків своїх дій; 3) щодо особи, яка завдала збитки або заподіяла шкоду, застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, вона затримана чи заарештована. Ці випадки можна віднести до обставин об'єктивного характеру. Зовсім інша справа, коли особа, яка завдала збитки або заподіяла шкоду не бажає вчиняти такі дії і за неї їх здійснюють інші суб'єкти.

На відміну від КК України більш детально це питання врегульоване кримінальним процесуальним законодавством. Так, відповідно до ч. 1 ст. 127 КК України підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення.

Доречі Я. Клименко вважав за доцільне передбачити в чинному законодавстві з метою добровільного відшкодування шкоди, заподіяної злочинцем, право родичів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного чи інших осіб на прохання і останніх її відшкодувати [7, с. 83].

Якщо добровільне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди здійснюється іншими суб'єктами необхідне дотримання певних вимог до такої поведінки.

М. Є. Григор'єва з цього приводу зауважує, що винна особа повинна проявити активність та ініціативу в міру своїх можливостей [2, с. 163-164].

А. А. Стрижевська, І. К. Туркевич, В. І. Тютюгін зазначають про те, що інші особи повинні діяти за дорученням винного [5, с. 255-256; 8, с. 169]. Аналогічної позиції дотримується і Я. Клименко, який окрім доручення виділяє ще й прохання останнього [7, с. 389].

Ю. В. Баулін наголошує на важливості того, щоб ініціатива щодо такого відшкодування виходила саме від особи, яка вчинила злочин і яка об'єктивно не мала можливості зробити це особисто [3, с. 389; 5, с. 180-181].

На думку О. О. Дудорова важливо лише, щоб ініціатива надійшла саме від особи, від-

носно якої вирішується питання про звільнення за ст. 45. Адже якщо відшкодування завданих збитків (усунення заподіяної шкоди) здійснюється від імені такої особи, але без її особистої участі або принаймні без ініціативи і сприяння з її боку, це свідчить про відсутність всіх належних складових дійового каяття того, хто вчинив злочин [4, с. 141].

А. М. Бойко наводить аргументи на користь того, що здійснення винним відшкодування заподіяної злочинцем шкоди за допомогою третіх осіб як обставини, що пом'якшує відповідальність, є цілком допустимим за певних умов: 1) щоб така поведінка (залучення до відшкодування третіх осіб) була добровільною; 2) щоб здійснення відшкодування відбувалось за участю винної особи [9, с. 11].

Р. А. Сабітов стверджує, що відшкодування шкоди можливо і за допомогою інших осіб, наприклад, коли відшкодування шкоди здійснено за сприяння родичів, друзів або знайомих, але при свідомій і активній участі в ньому самого обвинуваченого (підозрюваного) [1, с. 16].

Таким чином відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди повинне здійснюватись іншими суб'єктами за таких умов: 1) відсутності об'єктивної можливості в особи, яка вчинила злочин, здійснити відповідні позитивні післязлочинні дії; 2) прояву активності, ініціативності, особистої участі або принаймні сприяння; 3) наявності доручення чи прохання з боку винного.

**Висновок.** На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що незважаючи на те, що в окремих кримінально-правових нормах право на добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди надається лише особі, яка вчинила злочин, у теорії кримінального права зазвичай тлумачать їх розширено. Відтак, право на відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди має право: 1) особа, яка вчинила злочин; 2) будь-яка інша фізична чи юридична особа. Однак у разі забезпечення відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди іншими особами на це мають бути певні об'єктивні причини і при цьому повинні дотримуватись певні умови. При визначенні меж чи розміру кримінально-правового

заохочення слід враховувати з яких обставин, відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди здійснив інший суб'єкт, а не особа, яка вчинила злочин.

### **Література**

1. Сабитов Р.А. Квалификация поведения лица после совершения им преступления. – Омск: Высшая школа милиции МВД СССР, 1986. – 120 с.
2. Григор'єва М. Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Григор'єва Марина Євгеніївна. – Х., 2007. – 204 с.
3. Баулін Ю. В. Вибрані праці / Ю. В. Баулін. – Х. : Право, 2013. – 928 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін. – [9-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х. : Право, 2013. – у 2 т. – Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.
6. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України № 12 від 23 груд. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>
7. Клименко Я. Добровільне відшкодування шкоди особам, постраждалим від злочину // Право України - 2002р. №3, С.82-86.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) /За заг. ред. П.П.Андрушка, В.Г.Гончаренка, Є.В.Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428с.
9. Бойко А.М. Кримінально-правовий обов'язок відшкодування заподіяної злочином шкоди: Автореф. дис. к.ю.н.: / Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка.- К., 1995 . – 24 с.